

TÜRK DÜNYASI DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARINDA İKİ YENİ ESER

Nail TAN

1. Kızılderili ve Türk Şamanizmi

Hâlen Ardahan Üniversitesinde Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali Arslan, bizzat mahalline giderek 1979 yılında başladığı Türk ve Kızılderili Şamanizmi araştırmalarının sonuçlarını ortaya koyan, yıllardır beklenen eserini nihayet yayımladı: *Kızılderili ve Türk Şamanizmi*, Ankara 2011, 472 s., Berikan Yayınevi.

Tarihçi, eski Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç, yazdığı *Söz Başı*'nda eserin önemine şu cümlelerle işaret ediyor (s. 3-4):

“Türkçede Kamlık olarak da adlanan Türk Şamanizmi, Türklerin ilk kapsamlı ve sistemli inanç kültürünün adıdır. Bu dönem, aynı zamanda, başta Türk’ün dünya görüşü, hayat felsefesi, devlet anlayışı, devletin ferde ve topluma, fert ve toplumun devlete bakış ve değerlendirme biçimleri olmak üzere, engin Türk kültür temellerinin atıldığı ve geliştiği bir dönemdir. Ancak, Türklerin bu tarihî süreci nasıl yaşadıkları ve neler ürettikleri konusu, maalesef bugüne kadar layığı veçhile araştırılıp Türklüğün ve insanlığın bilgisine sunulmamıştır. Bu itibarla, Dr. Arslan’ın Kızılderili ve Türk Şamanizmi konularında yapmış olduğu engin araştırmaları, gerek Türklüğün büyük uygarlığının araştırılması gerekse dünya uygarlıklarına yaptıkları katkıların bilinmesi açısından fevkalade büyük önem arz etmektedir.”

Dr. Ahmet A. Arslan, *Kızılderili ve Türk Şamanizmi* başlıklı giriş bölümünün sonunda, Kızılderili ve Türk Şamanizm’ini karşılaştırmalı bir biçimde ele alacağını belirterek çalışmasının çerçevesini şöyle açıklıyor (s. 22):

“Buradan sonra gelecek sayfalarda Türk ve Kızılderili Şaman kültürünün inceliklerini ve detaylarını, gerçek kaynaklara dayanan karşılaştırmalı bilgi ve araştırmaları göreceksiniz. Bu araştırma, benim uzun yıllarımı aldı.”

Kitapta, Türk ve Kızılderili Şamanlığı şu başlıklar altında ele alınıp incelenmiştir: Şamanlığa İlk Adım: Şaman Seçimi, Orta Asya Türk ve Amerika Kızılderili Şamanlarının Giysileri, Türk Şamanizminin Kaynağına Doğru: Saha Sire-Loomtuka Köyü, Saha Sire'nin Güneyinde Yaşayan Şamanlık, Şamanların Giyim ve Kuşamları, Şamanların “Manyak” ve “Çuha”larının Süsleri, Saha Sire Türklerinde Şaman Çuhası, Şamanların Başlıkları, Türk Şamanizminde Yukarı-Orta-Aşağı Dünya, İnsanın Yaratılışı, Erkek ve Kadının Yaratılması, Saha Sire Türklerinde Yaratılış Destanı, Anadolu'da Yerin Yaratılışı Hakkında Anlatılanlar, Türklere Göre Kâinat-İnsan-Güneş-Ay ve Yıldızlar, Yakut Türklerinin Kâinat İnancı, Türk ve Kızılderili Kültüründe Kaplumbağa, Er Töştük ve Şaman İlişkileri, İskoçya ve İrlanda Halk Masallarında Aşağı Dünya, İrlanda Masalı Altın Ülkesinin Kuşu ve Er Töştük'ün Paralelligi, Çuvaş Türklerinde Şamanizm ve Göktanrı İnancı, Şaman Nikiforov-Saha Sire, Kızılderili ve Türklerde Nevruz ve Yeni Yılın Başı, Türk ve Kızılderili Kültüründe Ortak Renklerin Dili, Tuva Şamanlarının Yakarışları, Monguş Kenin Lopsan Kızıl-Tuva Yeri, Şaman Yakarışlarının Etnografik Bölümleri, Şaman Yakarışlarının Türleri, Şaman Yakarışlarında Şiir Sanatı, Şaman Yakarışlarında Şiirsel Ahenk.

Kitap, Şaman kültürü dil ve edebiyat örneklerini de barındırması açısından, dil bilimci ve halk edebiyatçıların da yakından ilgilendirmekte. Yazar, bir bölümü kendi derlemesi, pek çok Şaman yakarışına (duasına) kitabında yer vermiş. Hem Türk hem de Kızılderili Şamanlarına ait örnekler bunlar. Aralarındaki benzerlikler şaşırtıcı. Dr. Arslan, yakarışları biçim, konu ve şiir sanatı bakımından incelemiştir. Biçimlerine göre; 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 10 satırlı yakarışlar olarak sınıflandırıp örnekler vermiş (s. 190-199). Yakarışlar konu ve kullanıldıkları olaylar bakımından ise çok zengin. Dağ, yer, su, ateş, atalar ruhu, anne baba, eş, avcıya âşık olan kız, ayna, hastaların iyileştirilmesi, memleket sevgisi gibi hemen hemen her konuda yakarış örnekleri sıralanmış. Hem kendi dillerinde hem de Türkçeye çevrilmiş şekliyle. Dr. Arslan'ın kitabının bence en değerli bölümü. Bu bölümden birçok araştırmacı yararlanacak, değişik bilgi ve yorumlara ulaşacaktır.

Dr. Ahmet Ali Arslan'ın hem masa hem de alan araştırması yöntemiyle hazırladığı eseri, eski Türk dini araştırmalarımızı zenginleştirdiği gibi Kızılderililerin Asya'dan göç eden Türkler olduğu tezini daha da güçlendirmiştir. Şamanizm'in bir inanç sistemi olduğunu reddeden görüşlere de iyi bir cevap teşkil etmektedir diyebiliriz.

2. Uygur Gagavuz Kuzey Kafkas Türklerinin Folklor ve Edebiyatı

Azerbaycan Millî İlimler Akademisi (AMEA) Folklor Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Müdürü Eli/Alı Hüseyinoğlu Şamil (Şamilov), son yıllarda olgunluk dönemi eserlerini vermeye başladı. *Âşık İsgender Ağbabalı* (Ezize Şamil’le, 2006) ve *Koroğlu/Koroğlu Destanı* (Ali Kemali Arşivindeki Varyantlar/Eş Metinler, 2009) gibi. Türk dünyasında hemen hemen her Türk-lük bilimcinin dostu Ali Şamil’in 2011 yılında Bakü’de yayımlanan yeni eseri, bilimsel çalışmalarını taçlandırdı denebilir: *Uygur, Gagavuz, Kuzey Kafkas Türklerinin Folklor ve Edebiyatı/Uygur, Qaqaz, Quzey Qafqaz Türklerinin Folkloru ve Edebiyatı*, Bakü/Bakı 2011, 412 s., Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Yayını.

Bilimsel sorumluluğunu Prof. Dr. Hüseyin İsmailov’un üstlendiği, Doç. Dr. Ramiz Asker ve Doç. Dr. Aziz Elekberli tarafından incelenerek olumlu rapor verilen kitaba; Enstitünün 2011 yılı ortalarına kadar müdürlüğünü yapan Prof. İsmailov, önsöz niteliğinde bir yazı yazmış. “Azsayılı/Az Nüfuslu Halklara Büyük Muhabbet/Sevgi” başlıklı bu yazıda, kitabın önemi tarafımızdan Türkiye Türkçesine aktarılmış şu cümlelerle açıklanmış: (s. 5-10)

“*Ne yazık ki, Azerbaycan’da Rus, İngiliz, Fransız vb. birçok büyük halkların edebiyatı öğrenilirken, çok yakınımızdaki Kumukların, Nogayların, Karaçayların, Balkarların, Kırım Tatarlarının, bizden uzaklarda olan Gagavuzların, Uygurların folklorunu, edebiyatını, hatta diyebilirim ki az daha kendi kimliklerini gözden kaçırmışlardır. Hâlbuki, biz dikkati daha çok bu sahaya yöneltmeliydik.*”

“*Ali Şamil’in Türk dünyasına; onun tarihine, folkloruna, edebiyatına, kültürüne, güzel sanatlarına olan aşinalığını bildiğimizden bu eserin mahiyetini, değerini görebiliriz. Bütün ömrünü Türklüğe, Türk birliğine hasreden bir araştırmacının çoklarının görmediği, farkında olmadığı meseleleri gün ışığına çıkarması o kadar şaşırtıcı değil. Bu işleri, hakiki bilim fedailerini yapar.*”

“*Kafkas Dağları’nın kuzeyinde yaşayan, yazılı edebiyatları olan Nogay, Kumuk, Karaçay-Malkarların, eski Besarabya’da bugün Ukrayna ve Moldovya’da yaşayan Gagavuzların, Çin Halk Cumhuriyeti’nde yaşayan Uygurların edebiyat tarihleri hakkında yazılan bu eserde Azerbaycan’da ilk defa bu halkların edebiyat ve folkloru sistemli ve geniş bir şekilde araştırılarak kitap hâline getirilmiştir. Ümit ederiz ki, bu eser genç araştırmacılar için lüzumlu bir kitap olacaktır...*”

Prof. İsmailov’un söz konusu yazısından sonra Ali Şamil, kitabını yazış amacını, yöntemini, içeriğini, kendine yardımcı olan meslektaşlarını “Büyük Edebiyatın Cavan Şaheleri/Genç Kolları” başlıklı yazısında açıklamış (s. 11-24). Oldukça uzun bu yazısında yazar, Sovyet döneminde “Ruslaştırma Si-

yaseti” çerçevesinde ana dilleri ve kültürel kimlikleri unutturulmak istenen Türk kavimlerinin durumunu özetledikten sonra, 1991’den sonraki hürriyet döneminde Prof. Dr. Vagif Sultanlı’nın yönlendirme ve siparişleri sonucu konuya ilgi duyup bizzat mahalline giderek araştırmalara başladığını yazmış (s. 17-19). Prof. Sultanlı’nın isteği üzerine yazdığı makaleler bilimsel dergilerde yayımlanmış. Bunları bir araya getirerek günümüz bilimsel makale formatına uygun bir şekilde kitap bütünlüğünde Türk dünyasına sunmuş.

Hem alan araştırması hem de kaynak taraması yoluyla yapılan incelemeler, kitapta şu başlıklar altında sıralanmış:

- *Uygur Türklerinde Folklor ve Edebiyatın İnkişafı
- *En Genç Edebiyat: Gagavuz Türklerinin Edebiyatı
- *Nogay Türklerinin Edebiyatı: Geçmişte ve Şimdi
- *Karaçay-Malkar (Balkar) Türkleri Edebiyatının İnkişafı
- *Kumuk Türkleri Edebiyatının Dünü ve Bugünü

Eserin sonunda “Kaynaklar” bölümü ve yazarın bugüne kadar yayımladığı kitap ve makalelerin bir bibliyografyası bulunuyor. “Kaynaklar” bölümünde Azerbaycan Türkçesinde 171, Rusça 42 kitap ve makalenin künyesi verilerek daha geniş araştırma yapacakların ufku genişletilmiş.

Ali Şamil, kitaptan yararlananların sayısını artırmak amacıyla her incelemeye Türkçe-İngilizce-Rusça özet koymuş, anahtar kelimeleri (key words) çıkarmış. Görev yaptığı enstitü, her yayını ayrıca Azerbaycan folklorunun temel kitaplarını Genel Ağ’daki dosyasına koyuyor. Böylece, anahtar kelimeler vasıtasıyla da istenen esere, makaleye ulaşmak mümkün oluyor.

İncelemelere göz attığımızda, nüfusu azalmış Türk boylarının folklor ve edebiyatına; kısa bir tarihçe çizilmesi ve ana özelliklerin ortaya konulması pencerelerinden bakıldığını görmekteyiz. Her inceleme, hazırlanacak müstakil kitapların giriş yazısı niteliğinde. Şüphesiz Uygur, Gagavuz, Nogay, Karaçay-Malkar ve Kumuk Türklerinin folklor ve edebiyatlarının böyle 412 sayfalık bir kitaba sığdırılması düşünülemez. Sadece Todur Zanet’in *Gagavuz Folkloru* 500 sayfayı aşıyor. Ali Şamil’in incelemeleri; Uygur, Gagavuz, Nogay, Karaçay-Malkar ve Kumuk Türklerinin folklor ve edebiyatları konularında eser yazacaklara yol gösterecek uzun makalelerdir. Her makalede, söz konusu Türk kavimlerinin Azerbaycan’la ilgisine de vurgu yapılmış, karşılaştırmada öncelik doğal olarak Azerbaycan folklor ve edebiyatına verilmiştir. Karşılaştırmalarda kullanılan folklor ve edebiyat metinleri, mümkün olduğu kadar hem kendi lehçesinde hem de Azerbaycan Türkçesinde yayımlanmıştır.

Yazımızı, Ali Şamil’in Kuzey Kafkas Türklerini değerlendiren, Türkiye Türkçesine aktardığımız birkaç cümlesiyle bitirmek istiyoruz (s. 19-20).

“Kafkas Dağları’nın kuzeyini, Avrupa için ‘Halklar Müzesi’ şeklinde adlandırmak gerekir. Çok da büyük olmayan bu arazide 50’ye yakın halk ve etnik grup yaşıyor. Bazı bölgelerde, hatta iki komşu köyün sakinleri bile birbirini anlamıyor. Her biri öz lehçesini, öz dilini konuşur. Yüzyıllar boyu bu halklar ve etnik gruplar arasında yakınlık kurma, iletişimi sağlama rolünü Türk dili oynamıştır. Rusya, Kafkasları işgal ettikten sonra var gücü ile Türk dilini bas-kı altına alıp yerine Rus dilini yerleştirdi. Rusya yöneticilerinin planı, bu halkların yalnız dilini değil, kimliklerini de yok ederek tamamen Ruslaştırmaktı. Lakin, bunu gerçekleştirmek o kadar kolay olmamıştır. Bugün Kafkasya’nın kuzeyinde toplu hâlde yaşayan halklardan yedisi; Karaçay-Malkar, Nogay, Kumuk, Kırım Türkleri, Türkmenler/Truhmenler, Urumlar/Berzenler aile içinde Türkçenin muhtelif diyalektlerini konuşurlar.”

Türk dünyası dil ve edebiyat araştırmalarında, karşılaştırmalı çalışmalara çok ihtiyacımız var. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali Arslan ve Ali Şamil Hüseyinoğlu’nun kitapları bu alanda yapılan yayınları daha da zenginleştirmiştir. İki meslektaşımızı da kutluyor, yeni araştırmalarını bekliyoruz.